

**NOTES PER A L'ESTUDI LONGITUDINAL
DE L'IMPACTE DE LES EXPERIÈNCIES
D'APRENTATGE SERVEI A L'ESCOLA D'ART I
SUPERIOR DE DISSENY DE LES ILLES BALEARS
(PROMOCIONS 2013-2014 A 2020-2021)**

Maria del Pilar Rovira Serrano

RESUM

Si bé les primeres experiències d'aprenentatge servei començaren l'any 2008, l'Escola d'Art i Superior de Disseny de les Illes Balears l'incorporà a la dinàmica del centre durant el curs escolar 2010-2011, i començà un estudi longitudinal per mesurar-hi de manera objectiva l'impacte dels projectes d'aprenentatge servei. En presentem els primers resultats.

RESUMEN

Aunque las primeras experiencias de aprendizaje servicio comienzan el año 2008, la Escuela d'Art i Superior de Disseny de les Illes Balears lo incorporó a la dinámica del centro en el curso escolar 2010-2011, e inició un estudio longitudinal para la medición objetiva del impacto de los proyectos de aprendizaje servicio en la Escuela. Presentamos los primeros resultados.

Paraules clau

Innovació educativa, aprenentatge basat en projectes, aprenentatge servei.

“Lo que los profesores enseñamos no es lo que los alumnos aprenden”
(frase atribuïda a Sir Ken Robinson, educador i escriptor britànic).

1. INTRODUCCIÓ

La solidaritat és dins l'ADN de l'Escola d'Art i Superior de Disseny de les Illes Balears. Des de la seva creació, l'1 de desembre de 1778 (*Caceta de Madrid* núm. 13, 12-02-1079), el Centre sempre ha mantingut un contacte estret amb la comunitat a la qual pertany. Durant tots aquests segles, amb més o menys fortuna, la tasca d'aquesta institució d'educació superior ha girat al voltant de la comunitat local i de les seves necessitats. Les col·laboracions han passat per diferents etapes com l'assistencialisme o les iniciatives solidàries asistemàtiques, fins a la implantació de l'aprenentatge servei l'any 2008.

Però què és l'aprenentatge servei? L'aprenentatge servei és una manera innovadora d'entendre l'educació.

- L'aprenentatge servei (*service-learning*) és “the integration of the accomplishment of a needed task with educational growth”, això és, “la integració de la realització d'una tasca necessària amb el creixement educatiu” (Southern Regional Education Board, 1970). Sembla que aquesta és la primera definició coneguda d'aprenentatge servei.

- “L’aprenentatge servei és una proposta educativa que combina processos d’aprenentatge i de servei a la comunitat en un sol projecte ben articulat en el qual els participants es formen tot treballant sobre necessitats reals de l’entorn amb l’objectiu de millorar-lo” (Associació Centre Promotor d’Aprenentatge Servei de Catalunya; Puig et al, 2007). Aquesta és la definició *oficial* més repetida a Espanya per les institucions d’educació superior i la bibliografia especialitzada des de l’any 2006.
- Els projectes d’aprenentatge servei “són pràctiques educatives que permeten als estudiants aprendre, a l’hora que actuen sobre necessitats reals de l’entorn, amb la finalitat de millorar-lo” (Resolució del conseller d’Educació, Cultura i Universitat, de dia 4 d’octubre de 2012, per la qual s’aproven les instruccions d’organització i funcionament de l’Escola Superior de Disseny i de Conservació i Restauració de Béns Culturals per al curs 2012-2013). Aquesta és la primera definició que apareix a una disposició normativa autonòmica, malgrat que tan sols és per al nostre centre educatiu.
- L’aprenentatge servei és “una acció educativa orientada a desenvolupar la competència social i ciutadana, en què l’alumnat, amb la finalitat de millorar el seu entorn, realitza un servei a la comunitat, aplicant els seus coneixements, capacitats i habilitats, alhora que aprèn l’exercici actiu de la ciutadania” (article 148.1), amb l’objectiu de “garantir que els alumnes, al llarg de la seva trajectòria escolar, experimentin i protagonitzin accions de compromís cívic” (article 148.1 *in fine*). Quasi 10 anys després, aquesta és la definició que ofereix la Llei 1/2022, de 8 de març, d’educació de les Illes Balears (BOIB núm. 38, 17-03-2022).

L’aprenentatge servei és una manera de conèixer diferents realitats, en tota la seva extensió i amb tota la seva complexitat; permet als futurs dissenyadors mantenir un contacte directe amb els seus usuaris potencials; a més, els proporciona nous estímuls que permeten ampliar el seu angle de visió, incorporar altres punts de vista i desenvolupar la sensibilitat necessària per fer la seva feina: projectar.

Així doncs, a la Resolució del conseller d’Educació, Cultura i Universitat, de dia 4 d’octubre de 2012, per la qual s’aproven les instruccions d’organització i funcionament de l’Escola Superior de Disseny i de Conservació i Restauració de Béns Culturals per al curs 2012-2013, l’any acadèmic 2012-2013 es publicà un marc legal per poder desenvolupar projectes d’aprenentatge servei al nostre centre educatiu.

A més, a la Resolució del conseller d’Educació i Universitat de 31 de maig de 2017, per la qual es dicten instruccions per als ensenyaments artístics superiors per a l’any acadèmic 2017-2018 (BOIB núm. 70, 08-06-2017), l’any acadèmic 2017-2018 s’amplià l’aprenentatge servei a totes les institucions d’educació superior que imparteixen ensenyaments artístics superiors en el territori insular (Disseny, Art Dramàtic i Música), si bé no tenim coneixement que l’Escola Superior d’Art Dramàtic de les Illes Balears i el Conservatori Superior de Música de les Illes Balears hagin desenvolupat projectes d’aprenentatge servei.

Paral·lelament, a l'ensenyament superior universitari, l'any 2015 la CRUE publicà el Document Tècnic aprovat pel Comitè Executiu i el Plenari de la Comissió de Sostenibilitat de 29 de maig de 2015 i institucionalitzà l'aprenentatge servei com a estratègia docent en el marc de la responsabilitat social universitària per promocionar la sostenibilitat a la universitat. Per la seva banda, la Universitat de les Illes Balears ho va fer l'any 2017 amb l'Acord executiu del dia 7 de febrer de 2017, pel qual s'aprova el programa ApSUIB (FOU núm. 444, 24-02-2017).

Finalment, l'any 2022, la Llei 1/2022, de 8 de març, d'educació de les Illes Balears (BOIB núm. 38, 17-03-2022) es promulgà amb la intenció, entre altres coses, de promoure “els projectes d'aprenentatge servei orientats a desenvolupar la competència social i ciutadana i l'exercici actiu de la ciutadania en consonància amb els objectius de desenvolupament sostenible” (exposició de motius), per la qual cosa consolidà l'aprenentatge servei per a totes les etapes del sistema educatiu no universitari balear.

Bé, doncs, com es tradueix aquest marc jurídic en la pràctica? L'Escola d'Art i Superior de Disseny de les Illes Balears ha identificat tres grans espais on incorporar l'aprenentatge servei a la dinàmica d'aquest centre educatiu:

- a) L'aula, a través de les assignatures del pla d'estudis, que inclou també el Treball Final d'Estudis (una via poc desenvolupada per manca d'interès dels estudiants i de compromís del professorat).
- b) L'entitat social col·laboradora, a través de les pràctiques externes (una via poc desenvolupada per manca d'interès de l'alumnat) o de la cooperació internacional (una via impensable fins avui, que possibilita el programa ERASMUS+ 2021-2027 de la Comissió Europea, però que encara no s'ha desenvolupat).
- c) El Centre, a través de projectes transversals i transdisciplinaris, des d'una perspectiva única comuna (una via que permet la participació de tota la comunitat educativa i que és objecte d'aquest estudi longitudinal).

Això és el que succeeix a l'Escola d'Art i Superior de Disseny de les Illes Balears després de la implantació del nou pla d'estudis dels ensenyaments artístics superiors de Disseny amb el Decret 43/2013, de 6 de setembre, pel qual s'estableix a les Illes Balears el pla d'estudis dels ensenyaments artístics superiors conduents al títol superior de Disseny de les especialitats de Disseny Gràfic, Disseny d'Interiors, Disseny de Moda i Disseny de Producte i se'n regula l'avaluació (BOIB núm. 125, 10-09-2013).

Però, per què desenvolupar projectes d'aprenentatge servei de centre? En primer lloc, perquè la normativa que regula els estudis superiors de Disseny ofereix un marc jurídic per incorporar aquesta experiència educativa enriquidora. En segon lloc, perquè permet treballar competències transversals i àmbits del

perfil professional poc treballats a l'aula. En tercer lloc, perquè possibilita el reconeixement acadèmic de la participació de l'alumnat en el seu expedient acadèmic.

De fet, l'article 10.3 del Reial decret 633/2010, de 14 de maig, pel qual es regula el contingut bàsic dels ensenyaments artístics superiors de grau de Disseny establerts a la Llei orgànica 2/2006, de 3 de maig, d'educació (BOE núm. 137, 05-06-2010), declara que els estudiants podran obtenir un reconeixement de fins un màxim de 6 crèdits (150 hores) per la participació en activitats culturals, artístiques, esportives, de representació estudiantil, solidàries i de cooperació.

Per la seva banda, l'article 9.2.c) del Decret 43/2013, de 6 de setembre, pel qual s'estableix a les Illes Balears el pla d'estudis dels ensenyaments artístics superiors conduents al títol superior de Disseny de les especialitats de Disseny Gràfic, Disseny d'Interiors, Disseny de Moda i Disseny de Producte i se'n regula l'avaluació (BOIB núm. 125, 10-09-2013), en descriure l'organització del pla d'estudis autonòmic, confirma aquest reconeixement acadèmic amb l'Itinerari Acadèmic Extracurricular (4 ECTS) que s'ha de justificar, obligatòriament, amb la participació en activitats culturals, artístiques, esportives, de representació estudiantil, solidàries i de cooperació.

Així doncs, des de l'any acadèmic 2011-2012, l'Escola d'Art i Superior de Disseny de les Illes Balears presenta anualment una oferta d'activitats internes, amb un mínim d'hores anuals, de participació en projectes d'aprenentatge servei per completar les 100 hores de l'Itinerari Acadèmic Extracurricular (4 ECTS), convida tota la comunitat educativa i anima els estudiants a participar en aquestes experiències educatives (taula 1).

Es tracta de diferents projectes d'aprenentatge servei de centre organitzats per l'Escola d'Art i Superior de Disseny de les Illes Balears, en col·laboració amb set entitats socials del tercer sector balear: delegació territorial de l'ONCE Illes Balears, Associació de Persones amb Discapacitat de Calvià (ASDICA), Associació de Dones Afectades de Càncer de Mama (AUBA Mallorca), Associació de Persones amb Autisme (APNAB Gaspar Hauser), Hospital Psiquiàtric de Palma, Banc d'Aliments de Mallorca (BAM) i associació Un Lazo en Movimiento frente al Cáncer de Mama (ULEM).

Però en el món de l'aprenentatge servei no és or tot el que lluu. Algunes vegades, un projecte d'aprenentatge servei falla (malgrat que hi ha un resultat final) i es converteix en una acció d'assistencialisme (només hi ha servei) o en una iniciativa solidària asistemàtica (hi ha aprenentatge i hi ha servei, però no estan vinculats).

Amb tot, per anar més enllà de l'assistencialisme, per vincular realment el servei amb l'aprenentatge, això és, per desenvolupar projectes d'aprenentatge servei de qualitat i sostenibles en el temps, es necessita el compromís de tota la comunitat educativa, especialment de l'alumnat, i això és quelcom que no sempre és possible per diferents motius:

TAULA I. Catàleg d'experiències d'aprenentatge servei de 2010-2011 a 2020-2021

ONCE	ASDICA	AUBA Mallorca	APNAB Gaspar Hauser	Hospital Psiquiàtric de Palma	BAM	ULEM	TOTAL (mínim i màxim d'hores ofertes)
2010-11	---	---	---	---	---	---	---
2011-12	---	---	---	---	---	---	4 hores
2012-13 (a elecció de l'alumnat)	---	---	---	---	---	---	3-8 hores
2013-14	10-20-25 hores (a elecció de l'alumnat)	---	---	---	---	---	5-55 hores
2014-15 (a elecció de l'alumnat)	10-20-25 hores (a elecció de l'alumnat)	25 h.	---	---	---	---	5-55 hores
2015-16 (a elecció de l'alumnat)	10-20-25 hores (a elecció de l'alumnat)	---	25-30 hores (a elecció de l'alumnat)	---	---	---	6-63 hores
2016-17	10-20-25 hores (a elecció de l'alumnat)	---	---	---	---	---	10-35 hores
2017-18	---	---	---	---	---	---	10 hores
2018-19	---	---	---	---	---	---	10 hores
2019-20	---	---	---	15 hores	15 hores	15 hores	15-60 hores
2020-21	---	---	---	---	30 hores	---	15-45 hores

Font: elaboració pròpia amb dades de l'Escola d'Art i Superior de Disseny de les Illes Balears.

- Manca de compromís.
- Manca de temps.
- El projecte no es pot avaluar per què no està documentat.
- Índex de resposta baix en els qüestionaris d'autoavaluació.
- Per causes alienes a la comunitat educativa, el servei no arriba als destinataris.

Per tot això, l'Escola d'Art i Superior de Disseny de les Illes Balears ha anat adeguant l'oferta anual de projectes d'aprenentatge servei de centre en aquestes circumstàncies. Per exemple, durant l'any acadèmic 2019-2020 (el curs de la pandèmia mundial provocada per la COVID-19) es va treballar l'aprenentatge servei en un format condensat i telemàtic que es va anomenar «Càpsules», adaptat a les circumstàncies de l'alumnat, especialment, a la falta de temps (Rovira, 2021).

2. METODOLOGIA

Des de l'any acadèmic 2010-2011, en què començaren els Estudis Superiors de Disseny, adaptats al marc de l'Espai Europeu d'Educació Superior, l'Escola d'Art i Superior de Disseny de les Illes Balears incorporà l'aprenentatge servei en la dinàmica de centre, i començà un estudi longitudinal que es concretà en la recollida estructurada i sistemàtica de dades per mesurar de manera objectiva l'impacte dels projectes d'aprenentatge servei a l'Escola.

L'estudi longitudinal no involucra una mostra de l'alumnat sinó que analitza tota la població objecte d'estudi: 307 estudiants, això és, un total de vuit promocions d'estudiants, a comptar des de la primera promoció (2013-2014 a 2020-2021). Les dades analitzades inclouen les promocions prepandèmia (2013-2014, 2014-2015, 2015-2016, 2016-2017, 2017-2018 i 2018-2019), pandèmia (2019-2020) i postpandèmia (2020-2021).

La font d'informació principal són les mateixes dades acadèmiques de l'estudiant, que s'han recollit en un full de càlcul: data d'inici i fi dels estudis, especialitat cursada, any de naixement, gènere, nota del projecte final d'estudis, nota mitjana de l'expedient, tipus d'itinerari (intern, extern i/o premis), nombre de projectes d'aprenentatge servei en els quals ha participat i hores de dedicació, principalment.

Som plenament conscients que es tracta d'un univers d'estudi molt reduït, però és important destacar que l'Escola d'Art i Superior de Disseny de les Illes Balears és l'únic centre educatiu que imparteix ensenyaments artístics superiors de Disseny a la comunitat autònoma de les Illes Balears.

3. RESULTATS

A partir d'una primera anàlisi estadística descriptiva bàsica, descobrim que 4 de cada 10 estudiants han participat en projectes d'aprenentatge servei (taula 1). La primera promoció, de 2013-2014, va ser la més participativa, amb 6 de cada 10 estudiants involucrats en aquestes experiències educatives, i la darrera promoció, 2021-2022, ha estat la menys participativa, amb 3 de cada 10 estudiants involucrats en projectes d'aprenentatge servei. La raó principal la trobem en el nombre de titulats de cada promoció.

TAULA 2. Participants en projectes d'aprenentatge servei per any acadèmic i especialitat

Any acadèmic	Titulats (valor absolut)	Participants en ApS (valor absolut)	Participants ApS (en percentatges)	Taxa de creixement	Núm. projectes ApS (moda)	Taxa de creixement	Hores de dedicació (mitjana)	Taxa de creixement
2013-2014	16	10	62,5%	---	1	---	13	---
- Gràfic	7	4	57,1%	---	1	---	---	---
- Interiors	2	2	100,0%	---	1	---	---	---
- Moda	5	2	40,0%	---	3	---	---	---
- Producte	2	2	100,0%	---	2	---	---	---
2014-2015	31	16	51,6%	60,0	1	0,0	34	161,5
- Gràfic	16	7	43,8%	75,0	1	0,0	---	---
- Interiors	6	4	66,7%	100,0	4	300,0	---	---
- Moda	5	3	60,0%	50,0	3	0,0	---	---
- Producte	4	2	50,0%	0,0	3	50,0	---	---
2015-2016	30	15	50,0%	-6,3	1	0,0	16	-52,9
- Gràfic	9	3	33,3%	-57,1	3	200,0	---	---
- Interiors	12	8	66,7%	100,0	1	-75,0	---	---
- Moda	7	2	28,6%	-33,3	1	-66,7	---	---
- Producte	2	2	100,0%	0,0	2	-33,3	---	---
2016-2017	29	16	55,2%	6,7	1	0,0	34	112,5
- Gràfic	9	5	55,6%	66,7	2	-33,3	---	---
- Interiors	8	5	62,5%	-37,5	1	0,0	---	---
- Moda	7	3	42,9%	50,0	1	0,0	---	---
- Producte	5	3	60,0%	50,0	1	-50,0	---	---

continua

Any acadèmic	Títulats (valor absolut)	Participants en ApS (valor absolut)	Participants ApS (en percentatges)	Taxa de creixement	Núm. projectes ApS (moda)	Taxa de creixement	Hores de dedicació (mitjana)	Taxa de creixement
2017-2018	48	24	50,0%	50,0	1	0.0	36	5,9
- Gràfic	12	8	66,7%	60,0	1	-50,0	---	---
- Interiors	18	8	44,4%	60,0	1	0.0	---	---
- Moda	14	5	35,7%	66,7	2	100.0	---	---
- Producte	4	3	75,0%	0,0	3	200,0	---	---
2018-2019	37	18	58,7%	-25,0	2	100,0	30	-16,7
- Gràfic	10	5	50,0%	-37,5	1	0,0	---	---
- Interiors	16	6	37,5%	-25,0	2	100,0	---	---
- Moda	8	5	62,5%	0,0	2	0,0	---	---
- Producte	3	2	66,7%	-33,3	3	0,0	---	---
2019-2020	65	24	36,9%	33,3	1	-50,0	23	-23,3
- Gràfic	34	8	23,5%	60,0	1	0,0	---	---
- Interiors	13	8	61,5%	33,3	3	50,0	---	---
- Moda	13	6	46,2%	20,0	1	-50,0	---	---
- Producte	5	2	40,0%	0,0	3	0,0	---	---
2020-2021	51	15	29,4%	-37,5	1	0,0	17	-26,1
- Gràfic	18	5	27,8%	-37,5	1	0,0	---	---
- Interiors	23	9	39,1%	12,5	1	-66,7	---	---
- Moda	7	1	14,3%	-83,3	1	0.0	---	---
- Producte	3	0	0,0%	-100,0	0	-100.0	---	---

Font: elaboració pròpia amb dades de l'Escola d'Art i Superior de Disseny de les Illes Balears.

No obstant això, podem apreciar un increment del nombre de participants en projectes d'aprenentatge servei, però aquest increment no s'observa ni en el nombre de projectes desenvolupats per estudiant ni en les hores de dedicació a aquestes experiències educatives.

A més, no s'identifica cap pauta estadística que permeti determinar les especialitats més actives. Les quatre primeres promocions de Disseny d'Interiors i de Disseny de Producte han estat les més actives. També s'observa un descens de la participació de totes les especialitats durant les dues promocions següents, però res més.

Finalment, respecte a la incidència en els resultats acadèmics de la participació de l'alumnat en projectes d'aprenentatge servei (taula 3), el nombre reduït de

participants fa pensar que les dades no són concloents. En tot cas, excepte la primera promoció, 2013-2014, la nota del Projecte Final d'Estudis dels participants en projectes d'aprenentatge servei és lleugerament més reduïda que la mitjana total i que la mitjana dels estudiants que no han participat en aquestes experiències educatives.

TAULA 3. Nota del Projecte Final d'Estudis (participants i no participants en projectes d'aprenentatge servei, per any acadèmic i especialitat

Any acadèmic	Titulats (valor absolut)	Nota PFE titulats (mitjana)	Nota PFE titulats (desviació estàndard)	Participants en ApS (valor absolut)	Titulats participants ApS (en percentatges)	Nota PFE participants ApS (mitjana)	Nota PFE participants ApS (desviació estàndard)	No participants en ApS (valor absolut)	Titulats no participants ApS (en percentatges)	Nota PFE no participants ApS (mitjana)	Nota PFE no participants ApS (desviació estàndard)
2013-2014	16	7,0	1,5	10	62,5%	7,2	1,5	6	37,5%	6,8	1,8
- Gràfic	7	6,5	1,4	4	---	7,1	1,6	3	---	5,7	0,8
- Interiors	2	8,1	1,1	2	---	8,1	1,1	0	---	---	---
- Moda	5	7,3	1,6	2	---	6,4	0,3	3	---	7,8	2,0
- Producte	2	7,1	2,7	2	---	7,1	2,7	0	---	---	---
2014-2015	31	7,2	1,4	16	51,6%	7,2	1,6	15	48,4%	7,3	1,4
- Gràfic	16	6,9	1,2	7	---	6,2	1,0	9	---	7,4	1,0
- Interiors	6	7,2	1,4	4	---	7,8	1,3	2	---	6,0	0,7
- Moda	5	7,6	1,8	3	---	7,6	2,0	2	---	7,7	2,3
- Producte	4	8,4	1,9	2	---	9,2	0,0	2	---	7,6	0,4
2015-2016	30	7,1	1,5	15	50,0%	6,9	1,3	15	50,0%	7,3	1,7
- Gràfic	9	6,9	2,2	3	---	5,5	0,4	6	---	7,6	2,4
- Interiors	12	6,7	1,0	8	---	6,7	0,9	4	---	6,8	1,4
- Moda	7	7,7	1,0	2	---	8,3	0,4	5	---	7,4	1,1
- Producte	2	8,4	2,3	2	---	8,4	2,3	0	---	---	---
2016-2017	29	7,7	1,5	16	55,2%	7,2	1,4	13	44,8%	8,4	1,4
- Gràfic	9	7,5	1,6	5	---	7,0	1,7	4	---	8,1	1,6
- Interiors	8	7,0	1,2	5	---	6,6	1,1	3	---	7,7	1,4
- Moda	7	8,2	1,4	3	---	7,6	1,6	4	---	8,6	1,4
- Producte	5	8,6	1,7	3	---	7,8	1,9	2	---	9,8	0,4
2017-2018	48	7,2	1,4	24	50,0%	6,9	1,4	24	50,0%	7,5	1,3
- Gràfic	12	6,4	1,3	8	---	6,5	1,2	4	---	6,3	1,7
- Interiors	18	6,9	1,1	8	---	6,6	1,2	10	---	7,2	1,0
- Moda	14	8,3	1,3	5	---	8,2	1,8	9	---	8,4	1,0
- Producte	4	6,7	1,1	3	---	6,6	1,4	1	---	6,7	0,0

continua

Any acadèmic	Titulats (valor absolut)	Nota PFE titulats (mitjana)	Nota PFE titulats (desviació estàndard)	Participants en ApS (valor absolut)	Titulats participants ApS (en percentatges)	Nota PFE participants ApS (mitjana)	Nota PFE participants ApS (desviació estàndard)	No participants en ApS (valor absolut)	Titulats no participants ApS (en percentatges)	Nota PFE no participants ApS (mitjana)	Nota PFE no participants ApS (desviació estàndard)
2018-2019	37	7,0	1,4	18	58,7%	7,3	1,6	19	51,4%	6,8	1,2
- Gràfic	10	5,9	0,8	5	---	6,1	0,7	5	---	5,7	0,7
- Interiors	16	7,2	1,2	6	---	8,1	1,1	10	---	6,7	1,0
- Moda	8	7,6	1,6	5	---	7,1	1,9	3	---	8,5	0,5
- Producte	3	8,0	2,0	2	---	8,1	2,8	1	---	8,0	0,0
2019-2020	65	7,1	1,4	24	36,9%	7,0	1,4	41	63,1%	7,1	1,5
- Gràfic	34	6,8	1,3	8	---	5,9	0,6	26	---	7,0	1,3
- Interiors	13	7,1	1,5	8	---	7,4	1,1	5	---	6,7	2,0
- Moda	13	8,2	1,3	6	---	8,3	1,1	7	---	8,2	1,5
- Producte	5	6,2	1,3	2	---	6,7	2,3	3	---	5,8	0,8
2020-2021	51	7,5	1,5	15	29,4%	7,2	1,8	36	70,6%	7,6	1,3
- Gràfic	18	7,5	1,6	5	---	7,6	2,1	13	---	7,5	1,5
- Interiors	23	7,3	1,5	9	---	7,0	1,8	14	---	7,5	1,4
- Moda	7	7,7	1,1	1	---	6,5	0,0	6	---	8,0	1,0
- Producte	3	8,0	1,4	0	---	---	---	3	---	8,0	1,4

Font: elaboració pròpia amb dades de l'Escola d'Art i Superior de Disseny de les Illes Balears.

Encara queda molta feina fer per, com, per exemple, analitzar la incidència de la participació de l'alumnat en experiències d'aprenentatge servei amb la seva inserció professional, per la qual cosa és necessari continuar amb la recollida de dades.

4. CONCLUSIONS I PROPOSTES DE FUTUR

El daltabaix econòmic, social i educatiu que va causar (i que encara causa) la pandèmia mundial provocada per la COVID-19 ha reforçat la necessitat de participar en projectes d'aprenentatge servei, però el Centre s'ha vist obligat a replegar forces. Des de l'any acadèmic 2021-2022, l'Escola d'Art i Superior de Disseny de les Illes Balears ha paralitzat, temporalment, el projecte d'aprenentatge servei amb el tercer sector. La causa principal ha estat la jubilació anticipada dels promotors, sense que hi hagi hagut un relleu generacional.

No obstant això, l'Escola d'Art i Superior de Disseny de les Illes Balears continua col·laborant amb el tercer sector. De moment, ho fa des d'un punt de vista assis-

tencialista (només hi ha servei), perquè l'Escola continuarà amb les experiències d'aprenentatge servei amb un replantejament de la situació.

Les propostes de futur depenen de continuar amb la recollida de dades per a l'estudi longitudinal; formar la comunitat educativa en aprenentatge servei; treballar l'aprenentatge servei tant als ensenyaments artístics professionals (Cicle Formatiu de Grau Superior d'Arts Plàstiques i Disseny) com als ensenyaments artístics superiors (Estudis Superiors de Disseny); ampliar els espais per incloure l'aprenentatge servei, i, finalment, vincular-lo amb l'Agenda 2030 per al Desenvolupament Sostenible de les Nacions Unides.

REFERÈNCIES

Aramburuzabala, P. et al. (2017). *Europe Engage. Developing a Culture of Civic Engagement through Service-Learning within Higher education in Europe*. Madrid, Universidad Autónoma de Madrid. <https://europeengagedotorg.files.wordpress.com/2018/09/libro-1.pdf>.

Batlle, R. (2007). *Guies pràctiques: Com millorar els projectes d'aprenentatge servei*. Barcelona, Associació Centre Promotor d'Aprenentatge Servei de Catalunya. https://roserbatlle.net/wp-content/uploads/2009/03/guia_com_millorar.pdf.

Batlle, R. (coordinadora); Anna Carmona, A.; Fabró, J.; Farrés, P.; Ibáñez, J.; Marcé, J. A.; Ruiz, L.; Sabater, D. (2015). *Avaluació dels aprenentatges en els projectes d'aprenentatge servei*. Barcelona, Fundació Jaume Bofill. https://aprenentatgeservei.cat/wp-content/uploads/guies/aps_avaluacio_aprenentatge-amb-annex.pdf.

Ballvé, M. (2018). *La reflexió: eix clau de l'aprenentatge servei*. Barcelona, Fundació Jaume Bofill. https://aprenentatgeservei.cat/wp-content/uploads/guies/aps_reflexio.pdf.

Campo, L. (2015). *APS y educación superior. Una rúbrica para evaluar la calidad de los proyectos* (tesis doctoral dirigida por Miguel Martínez). Barcelona, Universitat de Barcelona. <https://www.tdx.cat/handle/10803/277560>.

Deeley, S. J. (2016). *El Aprendizaje-Servicio en educación superior. Teoría, práctica y perspectiva crítica*. Madrid, Narcea S. A. de ediciones.

González, A. S.; Elicegui, P. (2001). *Guía para emprender un proyecto de aprendizaje-servicio*. Buenos Aires, Programa Nacional Escuela y Comunidad (Secretaría de Educación Básica, Ministerio de Educación). <http://www.zerbikas.es/wp-content/uploads/2015/09/0403ARGui.pdf>.

González, S.; Torres, C. (2013). Aprender visualment (Aprender visualmente). A L. Rubio; E. Prats; L. Gómez (coordinadors), *Universidad y sociedad. Experiencias de aprendizaje servicio en la universidad* (p. 193-198). Barcelona, Institut de Ciències de l'Educació (Universitat de Barcelona). <http://hdl.handle.net/2445/46344>.

Haro, A. (2013). ¿Así te cuadra? (Així et quadra?). A L. Rubio; E. Prats; L. Gómez (coordinadors), *Universidad y sociedad. Experiencias de aprendizaje servicio en la universidad* (p. 180-196). Barcelona, Institut de Ciències de l'Educació (Universitat de Barcelona). <http://hdl.handle.net/2445/46344>.

Martín, X.; Puig, J. M.; Bär, B.; Calvet, J.; Gijón, M.; Graell, M.; Palos, J.; Rubio, L. (2021). *Mapa dels valors de l'aprenentatge servei*. Barcelona, Centre Promotor de l'Aprenentatge Servei. https://aprenentatgeservei.cat/wp-content/uploads/quaderns_aps/Guia-Mapa-Valors.pdf.

Naciones Unidas (2015). *Resolución aprobada por la Asamblea General de 25 de septiembre de 2015. Transformar nuestro mundo: la Agenda 2030 para el desarrollo sostenible (A/RES/70/1)*. https://unctad.org/system/files/official-document/ares70d1_es.pdf.

OECD (2017). *The OECD Handbook for Innovative Learning Environments, Educational Research and Innovation*. París, OECD Center for Educational Research and Innovation. <https://doi.org/10.1787/9789264277274-en>.

Puig, J. M.; Batlle, R.; Bosch, C.; Palos, J. (2007). *Aprendizaje servicio. Educar para la ciudadanía*. Barcelona, Octaedro.

Puig, J. M.; Martín, X.; Batlle, R. (2008). *Com començar una experiència d'aprenentatge servei*. Barcelona, Centre Promotor d'ApS a Catalunya. <https://aprenentatgeserveihospitalet.files.wordpress.com/2013/08/com-comenc3a7ar-una-experic3a8ncia-dc2b4aprenentatge-servei.pdf>.

Puig, J. M.; Martín, X.; Rubio, L.; Palos, J.; Gijón, M.; de la Cerda, M.; Graell, M. (2014). *Rúbrica per l'autoavaluació i la millora dels projectes d'ApS*. Barcelona, Fundació Jaume Bofill. https://aprenentatgeservei.cat/wpcontent/uploads/guies/aps_autoevaluacio_cat_IMP_A5.pdf.

Puig, J.; Martín, X.; Rubio, L. (2017). *¿Cómo evaluar proyectos de aprendizaje servicio?*. *Voces de la Educación* (vol. 2, núm. 4, p. 122-132). <https://www.revista.voces-delaeducacion.com.mx/index.php/voces/article/view/72>.

Red de Aprendizaje Servicio de las Universidades Catalanas (2019). *Guía 0. Hacer aprendizaje-servicio en la universidad*. Barcelona, Red de Aprendizaje Servicio de las Universidades Catalanas. <https://www.acup.cat/sites/default/files/201906/GUI%CC%81A%200%20%20Hacer%20aprendizaje%20servicio%20en%20la%20universidad.pdf>.

Roitman, J.; Abando, M. (2013). El "Plan A". A L. Rubio; E. Prats; L. Gómez (coordinadors), *Universidad y sociedad. Experiencias de aprendizaje servicio en la universidad* (p. 164-168). Barcelona, Institut de Ciències de l'Educació (Universitat de Barcelona). <http://hdl.handle.net/2445/46344>.

Rovira, M. P. (28-08-2014). *¿Qué puedes hacer tú por el diseño?* FOROALFA. <http://foroalfa.org/articulos/quepuedes-hacer-tu-por-el-diseno>.

Rovira, M. P.; Mestre, I.; Abando, M. (2015). Disseny i projectes d'aprenentatge-servi. A C. Orte; L. Ballester (directors), *Anuari de l'Educació de les Illes Balears 2015* (p. 175-194). Palma, Fundació Guillem Cifre de Colònia.

https://ibdigital.uib.es/greenstone/sites/localsite/collect/anuariEducacio/index/assoc/Anuari_e/ducacio_/2015p175.dir/Anuari_educacio_2015p175.pdf.

Rovira, M. P.; Abando, M. (2015). Innovation in education through Service-Learning projects: The 'Día de la ONCE'. *Diálogos com a Arte. Revista de arte, cultura e educação* (núm. 5, p. 87-100).

http://media.wix.com/ugd/6d6107_7185c51f068143bc893065488846ecef.pdf.

Rovira, M. P.; Abando, M.; Mestre I. (2016). Los proyectos de centro como metodología de trabajo ApS en la EASD Illes Balears. *Actas VII Congreso nacional y II Internacional de Aprendizaje-Servicio Universitario. Aprendizaje-Servicio e innovación en la universidad* (p. 979-983). Santiago de Compostela (Galicia, España): Servizo de Publicacións e Intercambio Científico de la Universidad de Santiago de Compostela. <http://dx.doi.org/10.15304/9788416533978>.

Rovira, M. P.; Mestre, I. (2016). Els ensenyaments superiors de disseny a les Illes Balears en xifres: títol de disseny (2000-2015). A C. Orte; L. Ballester (directors), *Anuari de l'Educació de les Illes Balears 2016* (p. 175-197). Palma, Fundació Guillem Cifre de Colònia. http://ibdigital.uib.es/greenstone/collect/anuariEducacio/index/assoc/Anuari_e/ducacio_/2016p175.dir/Anuari_educacio_2016p175.pdf.

Rovira, M. P., Abando, M. i Mestre I. (2016). Diseña camisetas para ASDICA. *Aprendizaje-Servicio, desarrollo y comunidades profesionales de aprendizaje en Educación Superior* (vol. II, p. 223-228). Universidad de Murcia, Servicio de Publicaciones. <http://dx.doi.org/10.6018/editum.2486>.

Rovira, M. P. (03-05-2016). La institucionalización del Aprendizaje-Servicio. *Última Hora* (p. 28). Palma, Hora Nova, SA.

https://ibdigital.uib.es/greenstone/sites/localsite/collect/ultimaHora-CampusObert/index/assoc/Campus_O/bert_201/60503_03.dir/Campus_Obert_20160503_03.pdf.

Rovira, M. P. (2016). New Opportunities, new Competences, new Challenges. Learning through Civic Engagement at the Balearics School of Art and Design. *Diálogos com a Arte. Revista de arte, cultura e educação* (núm. 6, p. 95-129).

http://media.wix.com/ugd/6d6107_422ab60394f44b96bcd9d4664d6b129e.pdf.

Rovira, M. P. (1 de gener de 2017). Innovación social, diseño y aprendizaje-servicio. *Interlínea 01*. <http://interlinea.info/articulos/rovira/innovacion.pdf>.

Rovira, M. P.; Mestre, I.; Torrens, F.; Abando, M.; Canet, M.; Vilalta, M. (2020). *De l'Escola de Dibuix de Palma a l'Escola d'Art i Superior de Disseny de les Illes Balears (1778-2020)*. Palma, Leonard Muntaner Editor.

Rovira, M. P. (2021). Diseño con sentido «Cápsulas» de Aprendizaje-Servicio en la EASD Illes Balears (2019-2020). *Libro de actas del XI CIDU Congreso Iberoamericano de Docencia Universitaria: La transformación digital de la universidad* (p. 1428-1431). Tenerife: Facultad de Ciencias de Educación, Universidad de La Laguna. <http://doi.org/10.25145/c.docenciauniversitaria.2021.11>.

Rubio, L.; Puig, J. M.; Martín, M. J.; Palos, J. (2015). Analizar, repensar y mejorar los proyectos una rúbrica para la autoevaluación de experiencias de aprendizaje servicio. *Profesorado: Revista de currículum y formación del profesorado* (vol. 19, núm. 1, 111-126). <https://www.ugr.es/~recfpro/rev191ART6.pdf>.

Southern Regional Education Board (1970). *Atlanta Service-Learning Conference Report (held on June 30 and July 1, 1969)*. Atlanta, Southern Regional Education Board. <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED072718.pdf>.

Tapia, M. N. (2022). Guía para desarrollar proyectos de aprendizaje-servicio solidario (edición 20º aniversario CLAYSS). Ciudad Autónoma de Buenos Aires, Ediciones CLAYSS. https://clayss.org/sites/default/files/material/Manual_20CLAYSS.pdf.

Enllaços d'interès

Escola d'Art i Superior de Disseny de les Illes Balears
<https://escoladisseny.com/ca/recerca/innovacio/>

Associació Centre Promotor de l'Aprenentatge Servei de Catalunya
<https://aprenentatgeservei.cat/>

Centro Promotor del Aprendizaje y Servicio Solidario en Euskadi Zerbikas
<https://www.zerbikas.es/>

Xarxa d'Aprenentatge Servei de les Universitats Catalanes
<https://www.acup.cat/ca/projecte/xarxa-daprenentatge-servei-de-les-universitats-catalanes>

Red Aprendizaje-Servicio y Universidad
<https://redapsuniversitaria.wix.com/apsuniversidad>

Red Española de Aprendizaje-Servicio (REDAPS)
<https://www.aprendizajeservicio.net/>
<https://redaps.wordpress.com/>

Observatorio Europeo de Aprendizaje-Servicio en Educación Superior, European Association of Service Learning in Higher Education (EOSLHE)
<https://www.eoslhe.eu/>

Centro Latinoamericano de Aprendizaje-Servicio Solidario (CLAYSS)
<https://clayss.org/>

Talloires Network of Engaged Universities
<https://talloiresnetwork.tufts.edu/what-we-do/regional-partnerships/>

Agenda 2030 para el desarrollo sostenible (Naciones Unidas)
<https://sdgs.un.org/es/2030agenda>